

MEZI NÁRODNÍM STÁTEM A SVĚTOVOU REVOLUCÍ

NĚMECKÁ RADIKÁLNÍ LEVICE V POHRANIČÍ ČESKÝCH ZEMÍ NA PODZIM ROKU 1918

TOMÁŠ BANDŽUCH

Úvod

Konec první světové války s sebou přinesl vlnu sociálního neklidu i vyostření národnostních vztahů. Oba tyto krizové momenty se přitom často prolínaly a jinak tomu nebylo ani v českých zemích.

Už před rozpadem rakousko-uherské monarchie přitom začínalo být zřejmé, že předválečné poměry jsou zde zcela neudržitelné a že stát bude muset projít radikální nacionální i sociální přestavbou. Jednalo se kupříkladu o správné rozdělení Českých zemí podle etnického klíče, a i v sociální oblasti bylo možné zaznamenat stále silnější hlasy volající po alespoň dílčím snížení společenských nerovností a zvýšení důrazu na sociální politiku.¹

Nicméně teprve radikální proměna poměrů, k níž došlo na podzim 1918, konečně zdánlivě umožňovala všechny tyto problémy vyřešit.

Představy o sociálním a národnostním osvobození zde často splývaly a doplňovaly se, takže snahy o budování širokých „všenárodních“ vládních koalic, jež měly v nových etnicky homogenních státech reprezentovat každou vrstvu obyvatelstva, lze chápat i jako pokus o vytvoření systému zaručujícího, že obě složky nacionálně-sociální revoluce zůstanou v rovnováze. Tedy, že na jedné straně nedojde k pouhému nahrazení starých monarchistických elit elitami národními a že na straně druhé sociální změny neohrozí vyšší a střední vrstvy společnosti tak, jako tomu bylo v bolševickém Rusku.

Tento konsenzus však ohrožovala frustrace části obyvatelstva způsobená čtyřmi lety válečného strádání a skutečností, že příměří s sebou přineslo namísto zlepšení poměrů nedostatky v zásobování a další sociální problémy. V českém případě sice tento faktor do jisté míry tlumila euforie ze znovunabytí státní su-

---

1 Tyto snahy se v předlitavské politice projeví kupříkladu zřízením ministerstev zdravotnictví a sociální péče v roce 1918.

verenity, nicméně mezi českými a moravskými Němci pocit zmaru z prohrané války a snaha dát předchozímu strádání alespoň nějaký smysl přispívala k šíření extrémních ideologií.

Z tohoto podhoubí pak vyrůstaly radikálně levicové směry, jež balancovaly na hraně otevřené protivládní opozice a které představovaly alternativní proud politického myšlení českých Němců.

Následující studie se zabývá levicovým radikalismem v politice samosprávných území, jež si v oblastech Čech, Moravy a Slezska nárokovalo nově vzniknuvší Německé Rakousko (konkrétně se jedná o Deutschböhmen nacházející se v severních a západních Čechách, jež bylo vyhlášeno 29. listopadu, a na severní Moravě a západním Slezsku ležící Sudetenland vyhlášený o den později²), které v sobě mělo zahrnovat všechna Němci osídlená území někdejšího Předlitavska a následně se sjednotit s Německou říší v jeden národní stát. Cílem textu tak bude alespoň v dílčích aspektech popsat způsoby, jimiž se radikální levice pokoušela ovlivnit tamní politiku a analyzovat její politickou ideologii a to nejen v prostředí politických stran, ale i v orgánech, jimž dala vzniknout značně nestabilní doba podzimu 1918.

Lidové rady a zastupitelské orgány

Záhy po rozpadu monarchie se v Němci osídleném pohraničí začaly projevat snahy alespoň částečně se odpoutat od staré rakouské státní správy a nahradit či doplnit ji orgány respektujícími nové poměry.

Nezbytnost takovéto přestavby vyniká o to více, uvědomíme-li si, že předlitavský politický a správní systém výrazně marginalizoval levicové politické subjekty. Nejenže zemské, okresní a obecní zastupitelské orgány byly před první světovou válkou voleny podle kuriálních řádů, které méně majetné a levicově orientované vrstvy voličstva buď znevýhodňovaly, či je z volebního procesu rovnou vyřazovaly, ale i dvoukolový většinový systém voleb do celostátní Říšské rady do značné míry omezoval možnosti levicových (především sociálně demokratických) kandidátů, proti nimž se v druhém kole pravidelně spojovali voliči všech pravicových stran.³

Během podzimu 1918 tak v českoněmeckých oblastech došlo dílem spontánně, dílem na základě iniciativy představitelů vrcholné politiky k ustanovování lidových rad (*Volksräte*). Ty měly tvořit jakousi paralelní strukturu ke stávající

2 Oblasti ležící v jižních Čechách (Böhmerwaldgau) a na jižní Moravě (Deutschsüdmähren) neměly status plnohodnotných „zemí“ ale jednalo se o nižší správní jednotky administrativně přičleněné k Horním, potažmo Dolním Rakousům.

3 Ve volbách roku 1911 tak v Českém království získala sociální demokracie sice 36,5 procenta českých hlasů, ale jen 18,7 procenta mandátů. V německém prostředí byl tento nepoměr obdobný, když na 40,6 procenta hlasů získala sociální demokracie jen 27,3 procenta mandátů. Viz Koudelková, Jarmila: Naše dějiny v datech. Praha 1987, s. 629–631.

státní správě a na úrovni měst a okresů vytvářet spojovací článek mezi vedením spolkových zemí Německého Rakouska a obyvatelstvem.

Tyto instituce, na jejichž budování se podíleli především příslušníci lokálních elit (nižší straníční funkcionáři, dělničtí předáci, podnikatelé či zástupci místní inteligence), zde tak pomáhaly zajišťovat autoritu německorakouského státu, neboť v očích širokých vrstev obyvatelstva představovaly prvek dohlížející na orgány státní správy, které měly bránit v zavádění nařízení odporujících široce vykládaným sociálním a národním zájmům. Ačkoliv se přitom pravomoci jednotlivých rad značně lišily, celkově lze říci, že se v souladu s těmito očekáváními měly primárně soustředit na dozor nad hospodářskými záležitostmi, budování domobran a vypracovávání situačních zpráv a návrhů pro zemské vlády.⁴

Celá řada zástupců levicových politických směrů chápala ustanovení těchto orgánů jako příležitost, jak zvýšit svůj vliv na politiku obou provincií a překonat tak omezení, jež jim stavěl do cesty systém staré monarchie. Nicméně revoluční potenciál těchto rad do značné míry omezoval fakt, že měly sloužit coby reprezentant všech skupin obyvatelstva – tedy nejen těch, jež inklinovaly k levici. Kupříkladu v Turnově tak byl v rámci snahy o dosažení maximální vyváženosti zvolen předsedou místní rady právník a podílník zdejší tkalcovské továrny Alois Kluge, zatímco posty jeho zástupců obsadili pravicově orientovaný starosta Hermann Rauch a sociální demokrat Wilhelm Kiesewetter.⁵ V Litoměřicích pak dokonce lidová rada vznikla pouhým rozšířením stávajícího šestatřicetičlenného městského zastupitelstva o osmnáct osob vybraných z nejrůznějších politických vrstev, takže zde zůstala zachována jednoznačná dominance pravicových elementů.⁶ A podobný vývoj bylo možno zaznamenat na celé řadě jiných míst.

Zástupci levice si na tuto nedostatečnou reprezentaci opakovaně stěžovali a snažili se vynutit si přestavbu lidových rad tak, aby odpovídala jejich představám o významu levicových proudů ve společnosti. V tomto svém snažení přitom byli nezdědkou úspěšní, takže v karlovarském okrese byla už po několika dnech od svého vzniku lidová rada doplněna o sociálnědemokratické zástupce a v Jablonci nad Nisou byli do tohoto orgánu představitelé socialistických stran přizváni hned

---

4 Vašata, Ondřej: Připojení Teplic nad Metují a Meziměstí k čs. státu v listopadu 1918. In: Náchodsko, od minulosti k dnešku. Náchod 2012, s. 67; Molisch, Paul: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918–1919. Wien – Leipzig 1932, s. 38.

5 Vašata, Ondřej: Obsazení Trutnova čs. vojskem v prosinci 1918, dostupné na <http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=12435&Itemid=39> [13. 6. 2019].

6 Tento poměr byl poněkud vyrovnán při volbě tzv. Výkonného výboru této instituce, v němž zasedlo osm zástupců radnice a osm představitelů občanské společnosti. Viz Poznámka č. 4. „An die Bevölkerung von Stadt und Bezirk Leitmeritz!“ In: Habel, Fritz Peter (hg.): Dokumente zur Sudetenfrage. München 2003, s. 235.

při jeho prvním jeho zasedání.⁷ V jiných případech se však pokusy o doplnění lidových rad o levicové zástupce dlouho nedařily, takže se například v Liberci takovouto změnu snažili sociální demokraté vynutit ještě v prosinci sérií dělnických demonstrací.⁸

Pravdou nicméně zůstává, že snaha zahrnout do lidových rad všechna zainteresovaná uskupení, aby se žádné necítilo podreprezentováno, leckdy připomínala pokusy o kvadraturu kruhu. Kupříkladu v Děčíně sice už od samého počátku ve dvacetičlenné okresní radě držela osm křesel sociální demokracie a čtyři další „národní dělnictvo“, nicméně zároveň i kvůli tomu zde zasedaly pouze osoby z města Děčína, proti čemuž se následně vymezilo venkovské obyvatelstvo okresu, jež se domáhalo vlastního zastoupení. Rada tedy rozhodla své řady rozšířit i o pět zástupců venkova, ovšem hned na jejím dalším zasedání se opět ozvali sociální demokraté, kteří se obávali, že venkovští zástupci posílili pravici a že oni sami se tak opět ocitnou v menšině. Proto také podle nich mělo dojít k dalšímu rozšíření tohoto orgánu o zástupce dělnictva.⁹

Lidové rady však nebyly jediným orgánem, kde docházelo ke kooptacím levicových zástupců. V celé řadě případů se tímto způsobem podařilo ovlivnit rozložení sil v městských zastupitelstvech, která vzhledem ke způsobu své volby podle celé řady kritiků postrádala demokratický mandát. Tyto orgány přitom nečelily pouze tlaku zdola, ale i ze strany vídeňského parlamentu, v němž sociální demokraté získali důležitý vliv a který dne 12. listopadu 1918 přijal „Zákon o státní a vládní formě Německého Rakouska“, jenž měl do značné míry suplovat prozatímní ústavu státu a podle nějž měla obecní zastupitelstva své řady rozšířit o „přiměřený počet zástupců dělnictva.“¹⁰ Již krátce po přijetí této normy tak bylo kupříkladu v Mohelnici do místního zastupitelstva kooptováno šest sociálních demokratů a jeden nacionální socialista.¹¹

Prozatímní zemské sněmy, jakožto vrcholové legislativní orgány německorakouských zemí, pak měly být sestaveny na základě výsledků, jichž v těchto oblastech dosáhly jednotlivé politické strany ve volbách do rakouské Říšské rady na podzim 1911.¹² Předáci zemské správy přitom stáli před dilematem, jak tuto

7 Vom Bezirksauschusse Gablonz a. N. In: Reichenberger Zeitung 59, č. 262, 5. listopadu 1918, s. 2.

8 Cesar, Jaroslav – Černý, Bohumil: Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety. Liberec 1960, s. 109.

9 Smetana, Jan: Německé nacionální hnutí na Děčínsku na konci 1. světové války. Z minulosti Děčínska 1, 1965, s. 167–168.

10 Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich. 1. Stück. s. 5, dostupné na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=27&size=45>> [24. 7. 2022].

11 Müglitz, In: Nordmährische Rundschau 21, č. 49, 8. prosince 1918, s. 7.

12 Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich. 5. Stück, s. 29, dostupné na <<http://alex.onb>.

normu vykládat – zda tyto orgány stavět z tehdy zvolených poslanců (což ovšem znamenalo, že nebudou respektovat počty hlasů ze zmíněných voleb a navíc budou tito poslanci dělit svou činnost mezi zemské sněmy a celostátní parlament ve Vídni), či do nich nominovat nové poslance reprezentující co nejširší vrstvy obyvatelstva (což ovšem zase straně mohlo vést ke zmiňovanému kolotoči kooptací a tomu, že v krizové době budou ve vedení zemí politicky nezkušené osoby).

První přístup zvolilo politické vedení Deutschböhmen, na jejímž zemském sněmu měli až do voleb zasedat pouze poslanci, kteří získali mandát na Říšské radě ve volbách roku 1911. To nicméně vyvolalo značnou nelibost sociální demokracie, takže již 26. listopadu požadovala dělnická delegace po zemských představitelích nové přerozdělení mandátů na základě toho, kolik hlasů (a nikoliv mandátů) jednotlivé strany získaly při volbách roku 1911. O důraznosti, s níž tyto požadavky kladli, svědčí i fakt, že se jimi zemský sněm zabýval hned na své schůzi pořádané následující den. Poslanci zde nicméně došli k závěru, že takovému přerozdělování mandátů, v důsledku něž by někteří z nich museli sněmovní lavice natrvalo opustit, je zcela neprůchozí. Proto se nakonec shodli kompromisu v podobě rozšíření zemského sněmu z čtyřiceti sedmi na osmdesát čtyři křesel. Dvacet devět z těchto mandátů mělo přitom být zcela nových a zbylých osm mělo sloužit jako místa pro náhradníky za poslance, kteří v předchozích letech zemřeli. Vzhledem k tomu, že tyto nové mandáty měly sloužit k tomu, aby se rozložení sil ve sněmu alespoň přiblížilo poměru hlasů z voleb v roce 1911, vzrostl zde počet sociálně demokratických poslanců z devíti na třicet tři a nové poslance získali i křesťanští sociálové a nacionální socialisté.¹³

Postup bližší druhému výše jmenovanému přístupu pak zvolili předáci provincie Sudetenland. Toto rozhodování jim přitom usnadňovala skutečnost, že z devíti německých poslanců, kteří byli roku 1911 zvoleni ve Slezsku, byli v té době již tři mrtví a další dva těžce nemocní, a že obvody poslanců zvolených za Moravu se díky tamějšímu specifickému volebnímu systému ovlivněnému tzv. Moravským vyrovnáním z velké části sestávaly z etnicky českých oblastí, takže nebylo jisté, kteří z nich mají vůbec nárok na zemském sněmu zasednout. Zemské shromáždění zde tak nakonec utvořili všichni zbývající němečtí poslanci Říšské rady zvolení za Slezsko a severní Moravu doplnění o tři poslance moravského zemského sněmu. Tento přístup nicméně nejenže nerespektoval výše zmíněné nařízení německorakouské vlády o budování zemských sněmů, ale navíc zde došlo k tomu, že zatímco část obyvatel Slezska nereprezentoval nikdo, některé severomoravské voliče reprezentovali poslanci dva. Proto si také nakonec sudetenlandský zemský sněm

---

ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=51&size=45 [24. 6. 2022].

13 Neisser, Karl: Politische Chronik 1918, Heft XI.. Wien 1918, s. 82; Reform des Landesversammlung. In: Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe 29, č. 273, 16. listopadu 1918, s. 1.

udělil časově silně omezený mandát, který měl vypršet v momentě, kdy se seje nový sněm sestavený z poslanců delegovaných jednotlivými stranami na základě počtu hlasů získaných ve volbách roku 1911 – přičemž přihlédnout se mělo i k odpovídajícímu zastoupení reprezentantů jednotlivých regionů.¹⁴ Takto doplněný sněm se pak sešel na své první schůzi 16. listopadu 1918,¹⁵ nicméně vzhledem ke kolapsu provincie a jejímu obsazení československými jednotkami v prosinci 1918 nestihl vyvinout rozsáhlejší činnost.

Radikální levice – politika a publicistika

V českoněmecké sociální demokracii se však na podzim 1918 projevovaly i proudy, jež považovaly snahy o posílení levicových pozic v zastupitelských orgánech nejen za nedostatečné, ale které tyto přesuny rovnou chápaly jako překážku pro revoluční přestavbu společnosti a nastolení systému analogického tomu, jenž panoval v sovětském Rusku.

Patrně nejvýraznějším německo-českým představitelem tohoto směru ovlivněného především idejemi říšskoněmeckých socialistů Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové byl liberecký sociální demokrat Karl Kreibich, jenž se již před válkou kvůli svým revolučním názorům dostával do konfliktu s rakousko-uherskými úřady, které jej poté, co v místním sociálně-demokratickém deníku *Vorwärts* vyjádřil svůj odpor k napadení Srbska, nechaly povolát na frontu a vydávání *Vorwärts* zastavily.¹⁶

Postoj Kreibicha a jeho ideových souputníků k vyhlášení a existenci Deutschböhmen a Sudetenlandu rozhodně nebyl jednoznačný, neboť svou identitu spíše než na národnostní příslušnosti zakládali na příslušnosti třídní a na přijetí marxistické ideologie.¹⁷ S rozdělením historických českých zemí podle etnického klíče tak sice za daných podmínek souhlasili – ovšem nikoliv z národoveckých, ale spíše ryze utilitárních pohnutek. Začlenění Němci obývaných oblastí do Německého Rakouska a jeho následné spojení s Německou říší totiž mělo usnadnit prosazení jejich radikálních představ.

Na konci roku 1918 se totiž marxistickému revolucionáři musela Německá říše se svými sociálními nepokoji, ryze socialistickým kabinetem a rostoucí rolí

14 Freißler Robert: Vom Zerfall Oesterreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Zoppot. Berlin, 1921, s. 141.

15 Konstituierung der Landesversammlung der Provinz Sudetenland. In: Nordmärche Rundschau 21, č. 47, 24. listopadu 1918, s. 1–2.

16 Cesar, J. – Černý, B.: Od sudetoněmeckého separatismu, s. 27

17 Samotný Kreibich kupříkladu v roce 1915 napsal do německých novin oslavný článek ku příležitosti pětisetletého výročí upálení mistra Jana Husa, jehož stoupence považoval za průkopníky komunistického hnutí. Viz Hilf, Rudolf: Die Stellungnahme der Komintern und der KPČ zur Frage der Deutschen in den Sudetenländer. In Bohemia, Nr. 1., Münnich 1964, s. 344–345.

radikální levice jevit jako mnohem příznivější platforma k uskutečnění revoluce nežli Československá republika, jejíž široké koaliční vládě předsedal reprezentant nacionální pravice Karel Kramář a kde se sociálnědemokratické vedení snažilo co nejvíce potlačit vliv radikálního křídla strany.¹⁸

Proto tedy v českoněmeckém prostředí mezi vedením sociální demokracie a stranickou levicí zavládlo na podzim 1918 jakési příměří. Byť bylo zřízení zdejších „všenárodních“ zemských vlád, v nichž sociálně demokratičtí předáci zasedali, poháněno stejnými motivy, jaké hrály roli při vytváření vlády československé, stály zmíněné vlády pevně za sjednocením těchto území s Německem. Zintenzivnění sporů s vedením sociální demokracie by přitom mohlo vést k ohrožení státní stability a tím i těchto snah, což by prosazení radikálně levicové politiky spíše zkomplikovalo.¹⁹

Důkazem tohoto prolnutí mezi radikální levicí a stranickým vedením byla i osoba slezského sociálního demokrata Eduarda Zorna, jehož příchyllost k sovětskému bolševismu nebyla na překážku tomu, aby se stal jedním ze stranických zástupců v rekonstruovaném sudetenlandském zemském sněmu.²⁰ I v Zornově tehdejší politickém myšlení přitom nad nacionálními reminiscencemi zřejmě převládaly radikálně marxistické postoje a snahy využít revolučního pohybu v Německu.

Jednoznačné vazby na říšskoněmecké revoluční hnutí kombinované s propagací sovětského bolševismu se objevovaly i na stránkách obnoveného Kreibichova *Vorwärts*²¹ a o tom, jakou důležitost sjednocení s Německem tehdy sám Kreibich přikládal, svědčí fakt, že patřil k nejhlasitějším zastáncům obrany Deutschböhmen. S tím, jak československá armáda obsazovala jednotlivá města německých Čech, zostřovala se i jeho rétorika, která nakonec v tomto ohledu překonávala i řadu prohlášení německých nacionálů. Na demonstraci proti obsazení Deutschböhmen pořádané v Liberci 8. prosince 1918 – tedy v době, kdy se zemská vláda chystala uprchnout za hranice – pronesl kupříkladu projev, v němž krom pasivního odporu navrhoval i nové zahájení bojových akcí:

„V den, kdy československé oddíly vtáhnou do našeho města, se nesmí pracovat v jediné továrně či jediné dílně, nesmí být otevřeny jediné domovní dveře, v tento den nesmí mít otevřeno jediný hostinec, jediný obchod, nesmí jezdit jediná tramvaj a jediný povoz, vyjet nesmí jediný vlak. Češi musejí mít pocit, jako by přišli

---

18 Kreibich, Karel: *Těsný domov – širý svět*. Liberec 1968, s. 264–265

19 Cesar, Jaroslav – Černý, Bohumil: *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, I. díl. Praha 1962, s. 97.

20 K Zornově působení na zemském sněmu viz např. *Konstituierung der Landesversammlung der Provinz Sudetenland*. In *Nordmärche Rundschau* 21, č. 47, 24. listopadu 1918, s. 1–2.

21 Kreibich, K.: *Těsný domov*, s. 263; Cesar, J. – Černý, B.: *Politika německých buržoazních stran*, s. 94.

do mrtvého, vyliďněného města... A jen v nejzazším případě, pokud by nešlo naše právo na sebeurčení obhájit jinak, sáhne me po násilí my. Když to jinak nepůjde: vydrželi jsme pro nic za nic bojovat tři nebo čtyři roky na zasněžených tyrolských vrcholech, v Karpatech, na Píavě a v Sedmivší,²² vydržíme to i na Ještědu.²³

To, že Kreibich či Zorn měli k prosazování sjednocení těchto území s Německým Rakouskem a jeho prostřednictvím s Německou říší motivy ryze utilitární, dokazují i další životní osudy obou mužů, kteří své představy o odtržení pohraničních oblastí od Československa opustili takřka okamžitě poté, co revoluční vlna v Německu opadla. Kreibich tak dokonce již v březnu 1919 prohlašoval, že je mu „milejší Čech socialista, než-li prušácký bajonet, který by chtěl vybojovati svobodu Deutsch-Böhmen“²⁴ a českoněmecký radikálně levicový tisk v téže době vyzýval ke společnému postupu s českým proletariátem v boji proti mezinárodnímu kapitalismu.²⁵ S tím, jak klesaly jejich naděje vkládané do německé revoluce, začali lidé Kreibichova či Zornova ražení hledat v souladu s ideologií Třetí internacionály cesty k české radikální levici a přispěli k zformování Komunistické strany Československa.

Avšak zdaleka ne všechna českoněmecká radikálně levicová uskupení vnímala snahy o přičlenění pohraničí k Německu touto optikou. Ve veřejném prostoru působili i zastánci směrů kombinujících radikální socialismus či komunismus s všenněmeckým nacionalismem, kteří měli spíše než k Liebknechtovi a Luxemburgové blíže k nejrůznějším protonacistickým uskupením, podle jejichž představ měla být změna společenského řádu neoddělitelně spjata s obrozením německého národa.²⁶ O tom, že zde nebylo od sociálních nepokojů k národnostním bouřím příliš daleko, svědčí i dobové stížnosti židovského tisku na letákovou kampaň v Karlových Varech, jejíž organizátoři vyzývali k protizidovskému tažení, či zřetelně antisemitský charakter hladových bouří ve Falknově.²⁷

22 Orig. Sieben Gemeinden – území v severní Itálii poblíž předválečné rakousko-italské hranice, kde žila německá menšina.

23 Cit dle 1918 Dezember 8 – Stellungnahme des sudetendeutschen Kommunisten Karl Kreibich zum Selbstbestimmungsrecht der Sudetendeutschen. In: Nitter, Ernst (hg.): Dokumente zur Sudetendeutschen Frage 1916–1967. München 1967, s. 54.

24 Cit dle Šťovíček, Ivan: O ohlasu a vlivu hnutí spartakovců v českých zemích 1918–1919. Slovanský přehled 5, 1976, s. 374.

25 10. A, 16.–22. března 1919 in: Kocman, Alois (ed.): Souhrnná týdenní hlášení presidia Zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919–1920. Praha 1959, s. 37.

26 Kárník, Zdeněk: K epizodě bizarních počátků německého komunismu v ČSR: „Kommunistische Partei in Deutschböhmen“ – zástupce nacionálního bolševismu? In: Fragmentsy dějin, Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta. Praha 2006, s. 74.

27 Dnešní Sokolov. Blíže o této problematice viz Szabó, Miroslav – Frankl, Michal: Budování státu bez antisemitismu? Praha 2015, s. 70.

Přestože pro poslední čtvrtinu roku 1918 neexistují přímé doklady o tom, že by v pohraničí vyvíjela organizovanou činnost takováto radikálně nacionalisticko-socialistická uskupení, je vzhledem k jejich poměrně rozsáhlým aktivitám z počátku roku 1919 zřejmé, že minimálně ideové základy jejich působení byly položeny právě v této době.²⁸

Radikální levice – vojenské rady

Přestože vliv sociálně demokratické levice byl v této době značně omezen, neboť nedokázala získat širší vrstvy obyvatelstva, působily na podzim 1918 v pohraničí orgány, jež právě v tomto ohledu naopak disponovaly značným potenciálem – tzv. vojenské rady.

Tyto instituce, jejichž primárním úkolem bylo hájit zájmy příslušníků někdejší c. a k. armády, z nichž mnozí za sebou měli nasazení na frontě a někteří i přímou zkušenost s bolševickou revolucí, začaly živelně vznikat hned na začátku listopadu 1918. Nicméně právě kvůli absenci jakékoliv širší koordinace při svém vzniku získávaly nejrůznější podobu a kompetence, což výrazným způsobem komplikovalo jejich případnou spolupráci a artikulaci společné politiky.²⁹

Některá z těchto uskupení tak měla jen limitované požadavky. Cílem chebské vojenské rady tak bylo především vymoci na úřadech pro vojáky navracející se z fronty „dostatečnou stravu, vytápěné ubytování a desetikorunový denní plat.“³⁰ Jinde radikalitu těchto uskupení zase omezovala skutečnost, že v jejich vedení převládli spíše pravicově zaměřeni důstojníci a poddůstojníci, kteří odmítali, aby tyto orgány vykonávaly jakýkoliv přímý vliv na ozbrojené síly, jež měly i nadále zůstat podřízené tradičním vojenským strukturám.³¹ Většina vojenských rad v Sudetenlandu se

28 Kupříkladu v Podmoklech tak od počátku dubna 1919 působilo Sdružení komunistických skupin (Verband der kommunistischen Gruppen/Vereinigung der kommunistischen Gruppen), jež mimo jiné krátce vydávalo noviny *Die Rote Fahne*. Toto uskupení se sice formálně hlásilo k německé komunistické straně, ale část jeho představitelů vzešla z prostředí, jež bylo tradičnímu komunistickému internacionalismu zcela cizí. Minimálně dva z nich tak například byli bývalými představiteli německého nacionálně-socialistického tisku. Viz Kárník Z.: K epizodě bizarních počátků německého komunismu v ČSR, s. 76.

29 Některé vojenské rady zastávaly ideologii zcela protichůdnou snahám samosprávných orgánů. Svědčí o tom hlášení plzeňského policejního komisařství, podle nějž se vojenská rada v Teplé u Mariánských Lázní stavěla rezervovaně k plánům na sjednocení s Německou říší. Viz 17.–16. 11. 1918 – Hlášení policejního komisaře v Plzni Zemskému místopředsednictví v Praze o politické situaci v Teplé u Mariánských lázní. In: Harna, Josef – Šebek, Jaroslav (edd.): Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920. Praha 2002, s. 25–26.

30 Cit. dle Asch in den Händen bewaffneter Militärs. In: Reichenberger Zeitung 59, č. 263, 6. listopadu. 1918, s. 2.

31 Der deutsche Soldatenrat. In: Mährisches Tagblatt 40, č. 252, 4. listopadu 1918, s. 5.

tak omezila pouze na dohled nad dodržováním práv vojáků,³² poskytování podpory státním institucím v oblasti zásobování a pomoci demobilizovaným příslušníkům ozbrojených sil (jako tomu bylo například v Lanškrouně),³³ péči o veterány nebo nemajetné,³⁴ popřípadě se jednalo o kolektivní orgán reprezentující nově vznikající místní domobrany, jako tomu bylo v Uničově³⁵ či Králíkách.³⁶

Některé vojenské rady dokonce samy odmítaly zvyšování svých pravomocí. Tak tomu bylo v západočeském Chodově, kde její zástupci sice poté, co kvůli tlaku veřejnosti odstoupilo tamní městské zastupitelstvo, převzali odpovědnost za zásobování obyvatelstva, nicméně zároveň se této pravomoci vzdali hned poté, co se povedlo sestavit novou městskou radu, v níž získali větší vliv sociálnědemokratičtí zastupitelé.³⁷

Jinde však vojenské rady procházely rychlou radikalizací a vznášely stále rozsáhlejší požadavky. Tak tomu bylo mimo jiné v Lokti, kde měla Okresní vojenská rada sloužit původně pouze k zajišťování bezpečnosti a podchycování navrátilivších se vojáků, ale kde si její představitelé záhy začali nárokovat další pravomoci, takže kupříkladu na základě udání hodlali prošetřovat případy šmeliny a nakonec se dokonce podíleli na odvolání nepopulárního okresního hejtmána.³⁸ Tento vývoj přitom nebyl ojedinělý – i liberecká vojenská rada vytvořená 2. listopadu 1918 se měla původně podílet pouze na zajišťování pořádku (již o čtyři dny později disponovala strážní rotou o síle 250 mužů a sestavována byla údajně i stejně silná rota druhá),³⁹ ale již 8. listopadu začali její příslušníci manifestovat za další prohloubení hospodářských a sociálních reforem.⁴⁰

Ovšem zdaleka nejdále došel vývoj na Ašsku, kde se 1. listopadu utvořila tzv. Rada navrátilců (*Heimkehrer*), která se prohlásila nejen za bezpečnostní orgán, ale zároveň přebrala některé pravomoci státních orgánů v oblasti zásobování

32 Molisch, P.: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung, s. 101.

33 Chauer, Miroslav: Německá iredenta na Lanškrounsku v letech 1918–1919. In: Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové. Historie XXIX, 1978, s. 48.

34 Chauer, Miroslav: Ohlas první světové války a vzniku ČSR mezi německým obyvatelstvem Orlických hor. In: Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové, Řada historická XXII, 1973, s. 42–43.

35 Soldatenrat. In: Nordmährische Rundschau 21, č. 45, 10. listopadu 1918, s. 4.

36 Chauer: Ohlas první světové, s. 42.

37 Vlasák, Vladimír: Dějiny Chodova. Chodov 1994, s. 43–44.

38 Aubrecht, Richard: Sokolovsko a vznik ČSR, dostupné na <<https://www.valka.cz/13279-Sokolovsko-a-vznik-CSR1918-1921-cast-1->> [13. 6. 2022].

39 Soldatenrat Reichenberg. In: Reichenberger Zeitung, Abend-Ausgabe, 59, č. 264, 6. listopadu 1918, s. 3.

40 Cesar, J., Černý, B.: Politika německých buržoazních stran..., s. 76.

a boje s nezaměstnaností.⁴¹ Její členové tak obsadili vojenská skladiště, z nichž rozdávali válečným vysloužilcům šatstvo, ale zřejmě i zbraně. Navíc začali po místních podnikatelích požadovat příspěvky na nákup potravin.⁴² Některé zdejší úředníky zase příslušníci Rady navrátilců obvinili ze zneužití pravomocí, sesadili je a dali do vazby.⁴³ Představitelé státní moci, kteří v této souvislosti čelili nevybíravému nátlaku bývalých vojáků i chudších vrstev obyvatelstva, se tak rozhodli obrátit s žádostí o pomoc nejen na okresní úřad v Chebu, ale i na československý stát. V pražském národním výboru přitom tato žádost (spolu s jinými z pohraničí zaslanými prosbami) vyvolala menší konflikt mezi zástupci občanských stran a stoupenci socialistických směrů. První skupina, reprezentovaná především agráříkem Františkem Udržalem, prosazovala urychlenou intervenci v obavě, že by se jinak ašské úřady mohly obrátit i na říšskoněmecké orgány, zatímco zástupci skupiny druhé, vedení především Václavem Boučkem a Antonínem Němcem, se snažili zamezit tomu, aby „české pluky“ násilně rozháněly manifestace, na nichž demonstřují „němečtí socialisté a němečtí dělníci,“⁴⁴ přičemž poslanec Bechyně zdůrazňoval, že by takovýto zákrok mohl přispět k vyvolání revoluce i na českém území.⁴⁵ Nakonec tak k vyslání české ozbrojené asistence nedošlo, díky čemuž se toto hnutí mohlo z Aše rozšířit i do okolních obcí, které se tak záhy ocitly mimo kontrolu chebského okresního hejtmanství i liberecké vlády. A změnu nepřinesla ani nová žádost, s níž se zástupci ašských úřadů dne 5. prosince 1918 obrátili na československou vládu, po které požadovali alespoň dodávky potravin, což mělo otupit ty nejradikálnější nálady mezi obyvateli.⁴⁶ Působení Rady navrátilců, která se ve dnech svého největšího rozmachu mohla spolehnout až na 170 ozbrojených mužů, tak nakonec ukončilo obsazení města československými jednotkami dne 22. prosince 1918.⁴⁷

Nejen zemské vlády, ale i samotná sociální demokracie si přitom již záhy uvědomily nebezpečí, jež mohly vojenské rady pro stabilitu vznikajících provincií představovat, a tak se už od počátku listopadu 1918 je pokoušely usměrnit a omezit vliv jejich

---

41 Asch in Händen bewaffneten Militär. In: Reichenberger Zeitung 59, č. 263, 6. listopadu. 1918, s. 2.

42 O částkách, s nimiž rada takto operovala, blíže viz Grosse Spenden für Heimkehrer. In: Teplitz-Schöner Anzeiger 58, č. 246, 27. prosince. 1918, s. 2.

43 Der Bezirksekretär von Asch verhaftet. In: Neuigkeits-Welt-Blatt 45, č. 260, 13. listopadu 1918, s. 6.

44 Cit. dle: Stenografické protokoly ze Zasedání Národního výboru československého ze dne 2. listopadu 1918 dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181102/19181102_03.htm> [25. 7. 2022].

45 Tamtéž.

46 Asch und Dresden bitten in Prag um Lebensmittel. In: Prager Tagblatt, 7. prosince 1918, s. 2.

47 Die Besetzung von Asch. In: Reichenberger Zeitung 59, č. 307, 24. prosince 1918, s. 2.

radikálního křídla. V Karlových Varech se tak kupříkladu rozhodujícím činovníkem vojenské rady stal sociálnědemokratický funkcionář Karl Matouschek, jemuž se zde podařilo do značné míry eliminovat vliv zástupců prostých vojáků.⁴⁸

Další krok k omezení působení vojenských rad představovalo nařízení zemské vlády Deutschböhmen z 4. prosince, jež je zařazovalo do stávající struktury domobrany, kde měly plnit roli dozorčích a stížnostních komisí, přičemž provládní tisk neopomínal zdůrazňovat, že vojenské rady reprezentují pouze menší část veteránů z front.⁴⁹ Revoluční potenciál těchto orgánů měl být otupen rovněž změnami ve složení jejich vedení, kde měli podle vládních představ jednu třetinu tvořit důstojníci, druhou poddůstojníci a třetí mužstvo. Volby do vedení vojenských rad pak měly proběhnout během necelého týdne, což dále zužovalo prostor pro případnou radikální agitaci, a navíc měla být jména všech takto zvolených příslušníků vojenských rad neprodleně hlášena zemské vládě.⁵⁰

Nebylo nicméně vůbec jisté, zda tato iniciativa nepřišla pozdě.

Oblastní sjezdy vojenských rad, které probíhaly na přelomu listopadu a prosince, totiž přinašely signály, že se v rozporu s vládními záměry začíná hnutí vojenských rad organizovat a byť se v některých případech (jako kupříkladu ve zmiňovaných Karlových Varech) v jeho vedení podařilo udržet činovníky oddané vládní politice, nebylo možné snahy o jeho podchycení označit za úspěšné. Kupříkladu na konferenci zástupců vojenských rad pořádané v Jablonci nad Nisou dne 30. listopadu 1918 padaly požadavky, aby tyto se tyto orgány mohly podílet na rozhodování Lidových rad, s nimiž by sdílely jisté pravomoci.⁵¹

Tento proces vyvrcholil zemskými sjezdy delegátů vojenských rad. Zatímco sudetenlandský sjezd, jenž proběhl dne 30. listopadu v Opavě, se nakonec stal jen jakousi platformou pro debaty o organizaci branné moci provincie,⁵² v případě Deutschböhmen byla situace značně vyhrocenější – už jen proto, že díky špatné koordinaci celého hnutí byly ohlášeny sjezdy dva. Dne 4. prosince měl takto proběhnout sjezd v Ústí nad Labem, kde mělo mimo jiné dojít k volbě ústředního výboru vojenských rad,⁵³ a ve dnech 7. a 8. prosince se měl konat celozemský sjezd v Mimoni.⁵⁴

48 Jakš, Alfred: Karlovarsko na předělu dvou epoch 1917–1921. Plzeň 1962, s. 33–35.

49 Die Konferenz der Soldaten. In: Reichenberger Zeitung 59, č. 289, 6. prosince 1918, s. 4.

50 Verordnung betreffend die Volkswehren. In: Teplitz-Schönhauer Anzeiger 58, č. 230, 4. prosince 1918, s. 2

51 Die Soldatenräte Nordböhmens. In: Reichenberger Zeitung 59, č. 287, 4. prosince 1918, s. 2.

52 Versammlung der Soldatenräte des Sudetenlandes. In: Nordmährische Rundschau 21, č. 48, 1. prosince 1918, s. 2–3.

53 An die Soldatenräte Deutschböhmens. In: Reichenberger Zeitung – Abend Ausgabe 59, č. 286, 3. prosince 1918, s. 2.

54 An die Soldatenräte Deutschböhmens. In: Reichenberger Zeitung 59, č. 287, 4. prosince 1918, s. 3.

Na druhý jmenovaný byl sice přizván i zástupce zemské vlády, nicméně bylo jasné, že jeho vliv zde bude značně limitován – zvláště v situaci, kdy měl jeden z hlavních referátů přednést zástupce jablonecké vojenské rady, která patřila k těm radikálnějším,⁵⁵ a kdy se mezi delegáty vyskytoval i sám Kreibich, coby jeden z hlavních propagátorů sjednocení vojenských rad.

Nakonec nicméně vládní politika slavila úspěch. Na konferenci sice získaly podporu požadavky na další demokratizaci domobran, eliminaci rozdílů mezi mužstvem a důstojníky, zákaz nošení rakousko-uherských vyznamenání a zvýšení míry politické reprezentace sociálně znevýhodněných tříd obyvatelstva, přičemž sjezd dokonce odsouhlasil vznik jednotného sedmičlenného řídicího orgánu vojenských rad, jenž měl sídlit v hlavním městě provincie,⁵⁶ nicméně v nejdůležitějších otázkách sjezd v podstatě potvrdil předchozí vládní záměry. Vojenské rady tak měly i nadále být jen jedním z orgánů domobran, který měl hájit zájmy navrátilců, zajišťovat jejich zastoupení ve všech institucích veřejné i státní správy a provádět demokratickou a socialistickou osvětu. Sjezd tak potvrdil, že většina jeho delegátů hodlá i nadále spolupracovat s vládou a alespoň prozatím nemíní budovat paralelní mocenské struktury.⁵⁷

Zcela výjimečně se přitom v Deutschböhmen a Sudetenlandu objevovaly i další druhy rad jako kupříkladu rady rolnické (jež jsou doloženy mj. pro hraniční oblast mezi Chebskem a Bavorskem) či dělnické. O jejich mizivém revolučním potenciálu však nejlépe vypovídá případ dělníků z lanškrounské tabákové továrny, jimž sice tamní Lidová rada, ve snaze snížit sociální napětí, umožnila dělnickou radu zřídit, ovšem na oplátku po nich požadovala, aby nyní plně podporovali její politiku.⁵⁸

Závěr

Důvody omezeného vlivu radikální levice na dění v Němci osídleném pohraničí českých zemí na podzim 1918 lze hledat především ve slabém organizačním zázemí tohoto politického proudu a absenci jednoznačných vůdčích osobností, jež by požívaly všeobecného respektu i mimo okruh svých stoupenců.

Přestože se radikální leviči podařilo na individuální rovině dosáhnout jistých úspěchů, kdy kupříkladu E. Zorn tento politický směr zastupoval na sudetenlandském zemském sněmu, ukázalo se, že se její vliv nemůže měřit s dalšími proudy,

---

55 Tamtéž.

56 Cesar, J. – Černý, B.: *Politika německých buržoazních stran*, s. 91–92.

57 Vojtíšková, Marie – Vojtíšek, Břetislav: *Osmnáctá chasa v boji proti Deutschböhmen*. Česká Lípa 1968, s. 25.

58 Lána, Tomáš: *Sudetští Němci na Orlickoústecku za první republiky*, diplomová práce FF MU. Brno 2008, s. 34–35.

jež byly na českoněmecké politické scéně mnohem déle a lépe etablovány. V tomto ohledu přitom prosazování radikálně levicové politiky brzdil fakt, že většina zastupitelských institucí (a v menší míře i vojenské rady), se ve snaze reprezentovat všechny skupiny sestávala i ze zástupců těch vrstev, jež byly k radikální levici buď rezervované, či vysloveně nepřátelské.

Na druhou stranu se pak i sama radikální levice zdráhala útočit na představitele zemské vlády a vedení sociální demokracie, s nimiž ji spojovala snaha dosáhnout co nejrychlejšího sjednocení s Německem. Tím však sama vyklízela pole, na němž mohla politicky působit – v hlasitě deklarovaném odporu k československému postupu, který tehdy přijala za svůj, se totiž nijak nelišila od zbytku politického spektra.

Jakékoliv snahy o vytváření radikálně levicové alternativy k „všenárodním koalicím“, jež tehdy v Deutschböhmen a Sudetenlandu vládly, pak ukončilo obsazení těchto provincií československými silami.

Between the National State and World Revolution: German Radical Left in the Frontier Areas of the Czech Lands in the Autumn of 1918

The text deals with the radical leftist movements in the politics of the German 'provinces' Deutschböhmen and Sudetenland which were declared in the autumn of 1918 in the frontier areas of the Czech lands. Although the centre of Czech-German politics considerably shifted to the left, there were still individuals and groups that hoped for an accelerated radical reconstruction of society. The earliest possible unification with Germany, which seemed to be on the verge of revolution, was seen as instrumental. In addition to politicians and journalists, so-called military councils consisting of military veterans played a role in the extreme left movement. Nevertheless, the occupation of the two 'provinces' by the Czechoslovak Army halted any possible development.